

Катерина ЕНЮШІНА,

orcid.org/0009-0001-2321-0698

аспірантка кафедри образотворчого мистецтва

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) K.eniushina.asp@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ ТА МУЗЕЄФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЕВ'ЯНИХ ТВОРІВ СНИЦАРСТВА ТА КРУГЛОЇ СКУЛЬПТУРИ ЕПОХИ БАРОКО

У статті розглянуто процес атрибуції дерев'яної скульптури як частину науково-дослідної роботи музейних установ. Визначено її роль у вивченні об'єктів культурної спадщини для їх подальшої музеєфікації. Розкрито поняття «атрибуція», зазначені нормативно-правові акти, що регулюють її в Україні. Висвітлені види атрибуції та методи її здійснення.

Встановлено параметри опису витворів мистецтва, які стосуються сницарства, у зв'язку з виконанням мистецтвознавчої атрибуції. Описано дерев'яні твори сницарства та круглої скульптури епохи бароко, які викликали найбільшу зацікавленість науковців щодо їх атрибуції з метою подальшої музеєфікації.

Перший приклад – барельєф «Дванадцятирічний Ісус у Єрусалимському храмі» з костелу в селі Годовиця (Львівська область), виконаний скульптором Йоганом-Георгом Пінзелем. Він має на зворотній частині підпис та печатку архітектора Бернарда Меретина, унікальні для українського мистецтвознавства. Але в ході експертизи та атрибуції, які базувалися на методі порівняльного аналізу, було підтверджено авторство майстра Й.-Г. Пінзеля.

Другим прикладом є група скульптур із Троїцької церкви села Чоповичі (Житомирська область), нині експонати Національного художнього музею України в Києві, що раніше вважалися творами майстра Сисоя Зотовича Шалматова. Проте, 2019 року кандидат мистецтвознавства Н. Пархоменко опублікувала повідомлення «Нові знахідки з творчої біографії різьбяр С. Шалматова», в якому висунула припущення, що авторство сницаря є бездоказовим (Пархоменко, 2019: 301).

Проаналізовано особливості консервації, реставрації, музеєфікації, атрибуції експонатів за для збереження цих культурних цінностей.

Ключові слова: *декоративно-прикладне мистецтво, образотворче мистецтво, сницарство, кругла скульптура, дерево, барельєф, статуя, художнє різьблення, атрибуція, музеєфікація, Йоган-Георг Пінзель, Сисой Зотович Шалматов.*

Kateryna ENIUSHINA,

orcid.org/0009-0001-2321-0698

Graduate student at the Department of Fine Arts

Borys Grinchenko Kyiv metropolitan university

(Kyiv, Ukraine) K.eniushina.asp@kubg.edu.ua

PECULIARITIES OF ATTRIBUTION AND MUSEIFICATION OF UKRAINIAN WOODEN WORKS OF SCULPTURE AND ROUND SCULPTURE OF THE BAROQUE PERIOD

The article deals with the process of attribution of wooden sculpture as part of the research work of museum institutions. Its role in the study of cultural heritage objects for their further museification is determined. The concept of "attribution" is revealed, the legal acts regulating it in Ukraine are indicated. The types of attribution and methods of its implementation are highlighted.

Since cultural heritage is an important part of national identity, a detailed study, examination and attribution of museum objects is necessary. This process plays an important role in determining cultural values and the need for their preservation.

In the course of the study, the parameters of the description of works of art related to snizharstvo in connection with the implementation of art historical attribution were established. The article describes the wooden works of snizharstvo and round sculpture of the Baroque period, which aroused the greatest interest of scholars in their attribution for the purpose of further museification.

The first example is the bas-relief "Twelve-year-old Jesus in the Temple of Jerusalem" from the church in the village of Hodovytsia (Lviv region), made by sculptor Johann-Georg Pinsel. It bears the signature and seal of the architect Bernard Meretyyn on the reverse side, which is unique for Ukrainian art history. However, during the examination and attribution, which were based on the method of comparative analysis, the authorship of the master J.-G. Pinsel was confirmed.

The second example is a group of sculptures from the Trinity Church in the village of Chopovychi (Zhytomyr region), now exhibits of the National Art Museum of Ukraine in Kyiv, which were previously considered to be the works of the master Sysoy Zotovych Shalmatov. However, in 2019, in Art History N. Parkhomenko published a report "New Findings on the Creative Biography of the Carver S. Shalmatov" in which, while researching the sculptor's biography, she suggested that the authorship of the vase is unproven (Parkhomenko, 2019: 301).

The features of conservation, restoration, museification, and attribution of exhibits are analyzed in order to preserve these cultural values and their display in the museum space.

Key words: decorative and applied arts, fine arts, sculpture, round sculpture, wood, bas-relief, statue, artistic carving, attribution, museification, Johann-Georg Pinsel, Sisoy Zotovych Shalmatov.

Постановка проблеми. Важливою частиною національної ідентичності є її культурна спадщина. Для кращого розуміння минулого та формування сучасних цінностей, що впливають на наше майбутнє, необхідне детальне вивчення, здійснення експертизи та атрибуції творів національного музейного фонду. До кінця XIX століття атрибуція базувалася тільки на емпіричних знаннях та інтуїції спеціалістів. Пізніше почали застосовувати формально-стилістичний аналіз, результати хімічних і фізичних досліджень. Атрибуція відіграє важливу роль у визначенні культурних цінностей та необхідності їх збереження.

Аналіз досліджень. Питання атрибуції підіймають фахівці в галузі експертизи музейних предметів. На думку вченого В. Індутного, виявлення та виділення пам'ятки культури з різноманіття подібних витворів можливе шляхом її ідентифікації, атрибуції та наукового вивчення (Індутний, 2009: 78). С. Шман розглядає атрибуцію як обґрунтовану думку фахівця, що має бути правдивою та надалі використаною в науковій та виставковій роботі (Шман, 2023: 170).

Останнім часом питання атрибуції активно розглядається музейними працівниками. Науковий співробітник Львівського історичного музею О. Перелигіна вважає, що атрибуція – це процес вивчення предмета, а виявлена інформація про нього фіксується в облікових документах закладу та використовується у його подальшій науково-дослідній роботі (Перелигіна, 2012: 48). Т. Куцаєва, старший науковий співробітник Національного музею історії України, наголошує на важливості проведення у музеях додаткової атрибуції артефактів, оскільки інформація про більшість із них потребує верифікації (Куцаєва, 2017: 67).

Місце атрибуції у системі музейної роботи визначається в посібниках із музеєзнавства. Так, І. Дорош і Т. Соломонова у «Короткому словнику термінів з музейної справи» уточнюють, що атрибуція є важливим етапом «вивчення музейного предмета», що складає основний напрям науково-дослідної роботи в музеї (Дорош, Соломонова, 2004: 32). Під час атрибуції, на думку укладачів, виявляється музейне значення предмета та його культурна цінність.

Мета статті – розкрити особливості атрибуції та музеєфікації українських дерев'яних творів сницарства та круглої скульптури періоду бароко.

Виклад основного матеріалу. Для кожного музею важливим завданням є встановлення приналежності твору мистецтва певному авторові, місцевій чи національній художній школі, а також визначення часових меж його створення. Атрибуція – це процес ідентифікації музейних предметів, який підтверджує їх автентичність та генезу.

Після надходження культурної цінності до музею не завжди очевидними є її оригінальність, час та місце створення, авторство та мистецьке значення. Тому атрибуція й ідентифікація стали неодмінною процедурою усього науково-технологічного циклу музеєфікації. Виокремлення скульптурної спадщини, надання особливого статусу предмета культурного значення вимагає високого рівня наукової оцінки, опису та верифікації.

Відповідно до наказу Міністерства культури України № 580 від 21.07.2016 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів», науковою атрибуцією вважається дослідження, яке є невіддільною частиною обліку музейних предметів і має на меті визначення характеристик предмета, його автора (за наявності), хронологічної належності, достовірності та автентичності. Окрім того, вона включає виявлення документального, інформаційного підтвердження його ознак і віднесення предмета до певної групи зберігання (Наказ, 2023).

Сьогодні основними нормативно-правовими актами, що регулюють збереження, проведення атрибуції та наукової експертизи культурної спадщини, є Закон України «Про культуру» (Закон, 2024), Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (Закон, 2024), наказ Міністерства культури України «Про затвердження переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» (Наказ, 2023).

Чинне законодавство України в цілому регулює проведення наукової експертизи та атрибуції творів мистецтва з метою збереження культурної спадщини.

На жаль, деякі твори сницарства та скульптури складно атрибутувати, оскільки автори не залишали власних підписів на своїх роботах. Нерідко роботи підписували керівники проєктів, хоча левову частку останніх виконували майстри-різьбярі. Також у XVII–XVIII століттях роботу сницарів іноді приписували до малярських майстерень. Тобто, таких авторів не виокремлювали, їхні роботи не виділялися як самостійний художній витвір, вони виступали як частина інтер'єру. Також у культурних центрах працювали приїжджі митці, які ділилися досвідом і виконували роботи.

Проте, маємо чимало атрибутованих українських скульптурних творів епохи бароко, встановлені різьбярські осередки, окремі автори предметів мистецтва та часові межі їх створення.

Одним із найцікавіших зразків дерев'яної барокової скульптури є барельєф «Дванадцятирічний Ісус в Єрусалимському храмі» з костелу в селі Годовиця (Львівська область), виконаний майстром Йоганом-Георгом Пінзелем. Цей витвір, складений з двох дощок, розміром 68х68х20 см, виготовлений із липової деревини, поліхромний з позолотою. На барельєфі вирізьблено постать Ісуса та вісім юдейських учителів. У верхньому лівому куті є позолочена завеса (Pinsel Art)

Зі зворотної сторони дошки є надпис, який належав архітектору Бернарду Меретину, виконаний тушшю на латині «Bernard Merettin», та сургучева печатка з літерами «В» та «М». Звісно, такий надпис піддає сумніву авторство Й.-Г. Пінзеля. Натомість проаналізувавши стиль, техніки виконання, характер та динаміку, яка притаманна всім роботам майстра, дослідники дійшли висновку, що робота належить Йогану-Георгу Пінзелю. Слід звернути увагу на те, що у період бароко часто на творах ставили підписи не автори, а керівники проєктів (Рутинський, Стецюк, 2008: 232).

Аналізуючи діяльність дослідників над встановленням автентичності творів, можемо визначити наступні види атрибуції культурних цінностей:

- археологічна атрибуція (розкриття історії археологічних знахідок);
- іконографічна атрибуція (дослідження образів картин, скульптур та інших творів, а також символіки на них);
- архівна атрибуція (базується на документах, архівних матеріалах, що стосуються конкретної пам'ятки);
- етнографічна атрибуція (вивчення традицій, звичаїв, ремесл і предметів побуту, пов'язаних із конкретним етносом);
- культурно-історична атрибуція (комплексний підхід до дослідження історичних об'єктів, мате-

ріальної спадщини, традицій, звичаїв, релігійних практик і соціокультурного контексту).

Такі види атрибуції дають можливість усвідомити унікальність і цінність культурних об'єктів та сприяють їх ефективній охороні (Перелигіна, 2012: 86).

Говорячи про дерев'яну круглу скульптуру та різьблення, слід наголосити, що під час здійснення експертизи важливе місце займає історичний компонент (періодизація, походження тощо). У сукупності це окреслює значення пам'ятки як історико-культурної цінності для нашої держави.

Під час встановлення хронологічних меж застосовують орнаментально-стилістичний, техніко-технологічний, фізико-хімічний аналізи предмета тощо. Так висококваліфіковані експерти можуть використовувати спеціальне обладнання, зокрема, бінокулярний мікроскоп. Подібні пристрої дозволяють більш ретельно дослідити поверхню предмета для визначення часових меж створення (Актуальні питання, 2018: 56).

Розглядаючи періодизацію культурних шарів, слід завжди пам'ятати про умовність хронологічних меж. Передусім це стосується складних і неоднозначних художніх явищ, які не завжди повністю збігаються з періодами загальної історії. До того ж на зламі епох часто співіснують різні художні стилі: той, що був провідним у минулому, і той, що тільки зароджувався (Наукова атрибуція, 2019: 21).

Для точнішої атрибуції творів сницарства важливо застосовувати неруйнівні інструментальні методи дослідження:

- фотографічно-вимірювальний метод;
- мікроскопічний метод;
- дослідження в ультрафіолетових променях (УФ-променях);
- експертизу в інфрачервоних променях (ІК);
- рентгенографічний аналіз;
- рентгенофлуоресцентний спектральний аналіз (Індутний, 2019: 104).

В останні десятиліття формується музейна атрибуція, що передбачає опис музейного предмета за певними його ознаками. Експертиза дозволяє встановити зв'язок твору з історичними подіями або особами, з певним історичним середовищем, розшифровуються написи, клейма, марки та інші позначки, нанесені на нього, а також стан збереження. Робота з атрибуції є процесом поступового накопичення наукових мистецтвознавчих знань про пам'ятку з подальшим документальним оформленням усього комплексу ґрунтовної інформації про неї.

Методичні прийоми атрибуції культурних цінностей традиційні:

– історико-архівні дослідження;
– порівняльний аналіз форми, композиції, технічних прийомів виконання з метою зіставлення з аналогічними прикладами (метод аналогії);

– техніко-технологічне дослідження матеріалу, ступеня старіння тощо (Дмитренко, 2023: 52).

Під час музейної атрибуції дерев'яні предмети сницарства та скульптуру описують за встановленими параметрами:

- фізичні властивості;
- функціональне призначення;
- історія походження та побутування.

Для цього визначають:

- матеріал та спосіб виготовлення предмету;
- колір;
- форму;
- розмір;
- влаштування;
- формально-стилістичні особливості;
- час, місце створення і побутування предмету;
- соціальне й етнічне середовище побутування;
- історичне та меморіальне значення.

У процесі атрибуції:

- розшифровуються написи, клейма, марки й інші знаки, нанесені на предмет;
- визначається ступінь його збереженості;
- описуються наявні ознаки пошкодження (Основи музеєзнавства, 2005: 64).

Під час вивчення музейного експоната проводиться зіставлення всіх притаманних йому ознак, він порівнюється з іншими аналогічними та спорідненими йому предметами. У цій роботі велике значення надається науковій і довідковій літературі, зокрема, монографіям, довідникам, каталогам, путівникам.

Існують також видання – визначники. В них виділені та описані ознаки, властиві тій чи іншій групі споріднених творів. Одні визначники ілюструють предмети, схожі за матеріалом, інші – характеризують ознаки витворів, споріднених за призначенням або середовищем побутування (Дмитренко, 2023: 54).

Дані аналізуються, порівнюються з маркерами, виявленими на інших типових творах і на даній підставі робиться остаточний висновок про автентичність, хронологічну приналежність витвору, що надає професійну оцінку виявлених фактів та може змінюватися у процесі дослідження.

При атрибуції музейного предмету необхідно відобразити в описі наступні параметри:

- 1) назва предмету;
- 2) інвентарний номер, шифр;
- 3) джерело надходження (відоме чи ні);
- 4) справжність (оригінал або копія);

5) наявність легенди (історія створення, функціонування, знахідки, надходження тощо);

6) написи, клейма, геральдичні знаки (копіюються в описі один до одного з урахуванням орфографії та пунктуації оригіналу);

7) матеріали;

8) техніка виконання, спосіб виготовлення;

9) розміри (вказуються в сантиметрах: довжина, висота, ширина, глибина, діаметр і тощо);

10) форма і влаштування (слід звернути увагу на складні предмети, які мають кілька елементів);

11) коротка характеристика предмету (його опис);

12) стилістичні особливості;

13) призначення предмету;

14) час і місце створення (іноді точна дата невідома, тоді потрібно зробити власне атрибуцію – встановити дату створення за стилістичними особливостями і непрямыми даними);

15) авторська приналежність;

16) соціальна приналежність;

17) етнічна приналежність;

18) належність конкретній особі (важливо для меморіального предмету);

19) стан збереження (Актуальні питання, 2018: 50).

Схема атрибуції, запропонована В. Бітаєвим, В. Шульгіною та С. Шман, включає такі дані:

1. Авторство. Встановлюються відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, псевдонім художника (або школа), звання, стислі відомості про життя, де і в кого вчився, в яких виставках брав участь.

2. Назва твору, його стислий зміст, мистецтвознавчий аналіз. Оригінал, копія (місце збереження оригіналу). У характеристиці змісту твору розкриваються тема, сюжет, композиція, колорит, стиль, школа, напрям.

3. Творча історія. Виникнення теми, час та місце створення культурної цінності, процес її виготовлення.

4. Історія побутування твору (в яких колекціях перебував, на яких виставках експонувався).

5. Матеріал (зокрема порода деревини), техніки, розміри. Ці позиції потребують спеціальних знань, а іноді й спеціального аналізу. Зазначаючи розміри, слід мати на увазі, що для площинних предметів указується висота і ширина, для об'ємних – висота, ширина і глибина.

6. Комплектність.

7. Наявність позначок (підписів і написів).

8. Стан збереження. Реставрація. Необхідно вказати: де, коли, ким і як проводилася реставрація, номер і дату протоколу реставраційної ради.

9. Наявність копій (зокрема боцетто – К. Е).

10. Бібліографія. Публікації (де репродукувалися).

11. Джерело надходження.

12. Додатки (фото, замальовки, письмові свідчення та ін.) (Бітаєв, Шульгіна, Шман, 2018: 128).

Атрибуція може проводитися:

– усно або письмово;

– у формах анотації (зазвичай у музейній, виставкової експозиції та каталогах колекцій), історичної довідки (частіше щодо пам'яток архітектури), бібліографічного пошуку.

За наслідками атрибуції укладається документація про пам'ятку (музейний предмет):

– облікові документи – науково уніфікований паспорт або копія науково-облікової інформації (супровідний документ) із подальшим використанням цих відомостей у протоколі оцінки культурної цінності;

– науково-довідковий апарат музейних фондів – використовуються при створенні спеціалізованих банків інформації, упорядкуванні і систематизації результатів наукових досліджень, або як інформаційний носій при здійсненні науково-дослідної й культурно-освітньої роботи у музейній справі (Актуальні питання, 2018: 55).

Інформація, яка вноситься до паспорта, робить підсумок наукової атрибуції музейного предмета і відображає дані, отримані в процесі наукового вивчення. Іноді після проведення науково-дослідної роботи над експонатом відкриваються додаткові відомості про об'єкт, або піддаються сумніву попередні висновки.

Так, наприклад, у Національному художньому музеї України в Києві засумнівалися, що сакральні скульптури пророків та апостолів з Троїцької церкви села Чоповичі (Житомирська область), які є експонатами даного закладу, належать майстру Сисою Зотовичу Шалматову.

2019 року кандидат мистецтвознавства Н. Пархоменко опублікувала повідомлення «Нові знахідки з творчої біографії різьбяр С. Шалматова», у якому було зазначено, що іконостаси Любенського Мгарського монастиря, Покровського храму в Ромнах та Покровського собору в Охтирці є втраченими, тому роботи майстра немає з чим порівняти. Через це авторство творів з храму Святої Трійці в Чоповичах (13 скульптур), що 1918 року опинилися у збірці НХМУ, є бездоказовим (Пархоменко, 2019: 301). Про це зазначила також в інтерв'ю директорка музею Юлія Литвинець.

Було виявлено, що 1760 року означений скульптор працював над іконостасом Троїцького собору

Спасо-Яковлевського монастиря в Ростові, який зберігся і виявляє стильові особливості С. З. Шалматова. Також була відкрита його робота з 1780 по 1791 роки в Архангельському Велико-Устюзькому монастирі. Це пояснює, чому в архівних справах (ЦДІАК України) його ім'я серед купців Охтирки не згадується з 1790 року. Є припущення, що майстру на той час уже було 70 років, тому він не міг повернутися до міста і, можливо, помер близько 1791–1795 роках у м. Великий Устюг. Працівники монастиря надіслали фото різьбярських робіт С. З. Шалматова, порівнюючи їх із творами храму Святої Трійці в Чоповичах. Таким чином дослідники спростували думку про його авторство (Пархоменко, 2019: 301).

Тобто, музейна атрибуція дозволяє перейти до кінцевого етапу роботи, а саме – осмислення витворів мистецтва, як об'єкта експонування. Це відбувається шляхом музеєфікації, що є комплексом ефективних дій на шляху до збереження пам'яток та їх консервації.

Цебто, музеєфікація – це сукупність заходів, які дозволяють забезпечити належний стан культурної цінності для її подальшої експозиції. Загальною метою цього процесу є збереження історичної, естетичної, мистецької цінності музейного предмета, і даних про події, факти, життя та діяльність людей чи спільнот у зв'язку з ним (Дмитренко, 2023: 50).

Висновки. Атрибуція різьбярських творів є складним та комплексним дослідженням. Основні вимоги – вміння чітко, ясно відзначити характерні особливості й історичні відомості про витвір мистецтва без особистісно-емоційного ставлення упорядника. Перед тим важливо описати предмет, щоб його можна було уявити не бачачи та за потреби, ідентифікувати.

Особливо складною є атрибуція творів сницарства та круглої скульптури періоду бароко. Адже в цей час переважно автори не залишали підписи на своїх витворах. Тоді скульпторів часто не фіксували як окремих митців, а відносили до малярських майстерень чи художніх дворів. Ці фактори ускладнюють роботу науковців, проте ми маємо чимало атрибутованих та реатрибутованих творів скульптури, представлених в експозиціях музеїв України.

Відповідно, музейна атрибуція – це уточнення інформативного поля щодо пам'ятки з подальшим визначенням авторства, походження, школи, хронології створення із документальним оформленням. Вона є необхідною для проведення подальшої музеєфікації культурної цінності та його експонування у музейному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання організації та проведення державної експертизи культурних цінностей (предметів декоративно-ужиткового мистецтва). Матеріали семінару-практикуму (21–25 травня 2018 р., Київ): науково-методичний збірник. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Видавництво «Фенікс», 2018. 112 с.
2. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Альтерпрес, 2012. С. 103–104.
3. Бітаєв В. А., Шульгіна В. Д., Шман С. Ю. Методичні засади експертного дослідження культурних цінностей: навч.-метод. посібн. Київ: НАКККиМ, 2010. 128 с.
4. Дмитренко А. Атрибуція: суть, нормативно-правова база, місце в системі музейної роботи та мистецького ринку: матеріали для самостійної роботи: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство. Луцьк, 2023. С. 50–55.
5. Дорош І., Соломонова Т. Короткий словник термінів з музейної справи. Вінниця, 2004. 32 с.
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини». (Дата публікації 14.12.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (Дата звернення: 25.01.2025).
7. Закон України «Про культуру». (Дата публікації 06.10.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (Дата звернення: 25.11.2024).
8. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу». (Дата публікації 15.11.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 26.12.2024).
9. Індутний В. В. Оцінка пам'яток культури. Київ: СПД Моляр С. В., 2009. 537 с.
10. Куцаєва Т. О. «Додаткова атрибуція» і «реатрибуція» музейних предметів: питання актуальності (на прикладі колекції НМІУ). Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 квітня 2017 року. Львів, 2017. С. 66–69.
11. Наказ № 580 від 21.07.2016 р. Міністерство культури України. «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів» (Дата публікації 21.07.2016) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16/ed20160721#n27> (Дата звернення: 19.11.2024).
12. Наказ №400 від 25.07.2023 р. Міністерства культури України «Про затвердження переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» (Дата публікації 05.10.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1347-23#Text> (Дата звернення: 19.11.2024).
13. Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей. Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 жовтня 2019 р. / ред. кол.: В. Г. Чернець (голова), В. В. Карпов (відп. ред.) та ін. Київ: НАКККиМ, Асоціація мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів, 2019. 109 с.
14. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. Івано-Франківськ: Плай, 2005. 64 с.
15. Пахмоменко Н.В. Нові знахідки з творчої біографії різьбяр С. Шалматова. Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Мат.-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 06–07 червня 2019 р. / ред. кол.: О. В. Рудник (голова), В. Г. Чернець (співголова), С. В. Пивоваров (відп. ред.) та ін. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. 301 с.
16. Перелигіна О. Проблемні питання атрибуції предметів художнього срібла (на прикладі колекції Львівського історичного музею). Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. Вип. 4 / Упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. Луцьк: 2012. С. 47–53.
17. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: навч. посіб. Київ: Знання, 2008, С. 86–96.
18. Художня культура України: навч. посіб. / Л. М. Масол, С. А. Ничкало, Г. І. Веселовська, О. І. Оніщенко; За заг. ред. Л. М. Масол. Київ: Вища шк, 2006. 239 с.
19. Школьна О. В. Великосвітські мануфактури князів Радзивіллів XVIII–XIX століть на теренах Східної Європи. Київ: Ліра-К, 2018. 192 с.
20. Шман С. Ю. Музейні колекції як джерельна база експертних досліджень. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2023. № 1. С. 169–173.
21. Pinsel Art. URL: <https://pinsel-ar.com/sculpture/12-richnyj-isus-u-ierusalymskomu-khrami-relief/> (Дата звернення: 10.11.2024)

REFERENCES

1. Aktualni pytannia orhanizatsii ta provedennia derzhavnoi ekspertyzy kulturnykh tsinnostei (predmetiv dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva) (2018). [Topical questions of the organization and implementation of the valid expert examination of cultural activities (the subject of decorative-uzhytkovoho mystetstva)] Materialy seminaru-praktykumu (21–25 travnia 2018 r., Kyiv): naukovo-metodychnyi zbiryk. Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, Vydavnytstvo «Feniks». 112. [in Ukrainian].
2. Babarytska V., Korotkova A., Malynovska O. (2012) Ekskursoznavstvo i muzeieznnavstvo: Navchalnyi posibnyk. [Excursion and Museology: A Contemporary Guide] 2- he vyd. Kyiv: Alterpres. 103–104. [in Ukrainian].
3. Bitaiiev V. A., Shulhina V. D., Shman S. Yu. (2010) Metodychni zasady ekspertnoho doslidzhennia kulturnykh tsinnostei [Methodological principles of expert research of cultural values]: navch.-metod. posibn. Kyiv: NAKKKiM. 128. [in Ukrainian].

4. Dmytrenko A. (2023) Atrybutsiia: sut, normatyvno-pravova baza, mistse v systemi muzeinoi roboty ta mystetskoho rynku: materialy dlia samostiinoi roboty [Attribution: essence, legal framework, place in the system of museum work and the art market]: metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 027 Muzeieznavstvo, pamiatkoznavstvo. Luts'k. 50. [in Ukrainian].
5. Dorosh I., Solomonova T. (2004) Korotkyi slovnyk terminiv z muzeinoi spravy. [A short glossary of museum terms] Vinnytsia. 32. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny». (Data publikatsii 14.12.2024) [The Law of Ukraine “On Protection of Cultural Heritage”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (Data zvernennia: 25.01.2025). [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro kulturu» (Data publikatsii 06.10.2024) [The Law of Ukraine “On Culture”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (Data zvernennia: 25.11.2024). [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i nauково-tekhnicynu ekspertyzu» (Data publikatsii 15.11.2024) [The Law of Ukraine “On Scientific and Scientific and Technical Expertise”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Data zvernennia: 26.12.2024). [in Ukrainian].
9. Indutnyi V. V. (2009) Otsinka pamiatok kultury. [Assessment of cultural monuments] Kyiv: SPD Moliar S. V. 537. [in Ukrainian].
10. Kutsaieva T. O. (2017) «Dodatkova atrybutsiia» i «reatrybutsiia» muzeinykh predmetiv: pytannia aktualnosti (na prykladi kolektsii NMIU). [“Additional Attribution” and ‘Reattribution’ of Museum Objects: Issues of Relevance (on the Example of the NMIA Collection)] Istoryko-kulturna spadshchyna: problemy zberezheniia i populiaryzatsii: tezy IV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 21–22 kvitnia 2017 roku. Lviv. 66–69. [in Ukrainian].
11. Nakaz № 580 vid 21.07.2016 r. Ministerstvo kultury Ukrainy. «Pro zatverdzhennia Instrukt sii z orhanizatsii obliku muzeinykh predmetiv» [Order No. 580 of 21.07.2016. Ministry of Culture of Ukraine. “On Approval of the Instruction on the Organization of Accounting of Museum Objects”] (Data publikatsii 21.07.2016) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16/ed20160721#n27> (Data zvernennia: 19.11.2024). [in Ukrainian].
12. Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy «Pro zatverdzhennia pereliku derzhavnykh ustanov, zakladiv kultury, inshykh orhanizatsii, yakym nadaetsia pravo provedennia derzhavnoi ekspertyzы kulturnykh tsinnosti» [Order No. 400 of 25.07.2023. of the Ministry of Culture of Ukraine “On Approval of the List of State Institutions, Cultural Institutions, and Other Organizations Authorized to Conduct State Expert Examination of Cultural Property”] (Data publikatsii 05.10.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1347-23#Text> (Data zvernennia: 19.11.2024). [in Ukrainian].
13. Naukova atrybutsiia tvoriv mystetstva, ekspertyzа ta otsinka kulturnykh tsinnosti. (2019) [Scientific attribution of works of art, examination and evaluation of cultural property] Materialy nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 24–25 zhovtnia 2019 r. / red. kol.: V. H. Chernets (holova), V. V. Karpov (vidp. red.) ta in. Kyiv: NAKKKiM, Asotsiatsiia mystetstvoznavtsiv, ekspertiv, otsiniuvachiv ta restavratoriv. 109. [in Ukrainian].
14. Osnovy muzeieznavstva, marketynhu ta reklamno-informatsiinoi diialnosti muzeiv: navch. posib. (2005) [Basics of museum studies, marketing and advertising and information activities of museums] P. Horishevskiy, M. Kovaliv, V. Melnyk, S. Oryshko. Ivano-Frankivsk: Plai. 64. [in Ukrainian].
15. Pakhmomenko N.V. (2019) Novi znakhidky z tvorchoi biohrafiі rizbiara S. Shalmatova. [New finds from the creative biography of the carver S. Shalmatov] Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezheniia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti. Mat-ly IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 06–07 chervnia 2019 r. / red. kol.: O. V. Rudnyk (holova), V. H. Chernets (spivholova), S. V. Pyvovarov (vidp. red.) ta in. Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, Asotsiatsiia restavratoriv Ukrainy. 301. [in Ukrainian].
16. Perelyhina O. (2012) Problemni pytannia atrybutsii predmetiv khudozhnoho sribla (na prykladi kolektsii Lvivskoho istorychnoho muzeiu). [Problematic Issues of Attribution of Artistic Silver Objects (on the Example of the Collection of the Lviv Historical Museum)] Volynskyi muzeinyi visnyk: Muzei u doslidzhenni ta zberezheni pamiatok kulturnoi spadshchyny zakhidnoukrainskykh etnichnykh zemel. Nauk. zb. Vyp. 4 / Uporiad. A. Syliuk, Ye. Kovalchuk. Luts'k: 47–53. [in Ukrainian].
17. Rutynskiy M.I., Stetsiuk O.V. (2008) Muzeieznavstvo [Museum studies]: navch. posib. Kyiv: Znannia. 86–96. [in Ukrainian].
18. Khudozhnia kultura Ukrainy: navch. posib. (2006). [Artistic culture of Ukraine] L. M. Masol, S. A. Nychkalo, H. I. Veselovska, O. I. Onishchenko; Za zah. red. L. M. Masol. Kyiv: Vyshcha shk. 239. [in Ukrainian].
19. Shkolna O. V. (2018) Velykosvitski manufakturni kniaziv Radzyvilliv KhVIII–KhIX stolit na terenakh Skhidnoi Yevropy. [The Radziwill princes' high-society manufactories of the eighteenth and nineteenth centuries in Eastern Europe] Kyiv: Lira-K. 192. [in Ukrainian].
20. Shman S. Yu. (2023) Muzeini kolektsii yak dzherelna baza ekspertnykh doslidzhen. [Museum collections as a source of expert research] Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. № 1. 169–173. [in Ukrainian].
21. Pinsel Art. [Pinsel Art] URL: <https://pinsel-ar.com/sculpture/12-richnyj-isus-u-ierusalymskomu-khrami-relief/> (Data zvernennia: 10.11. 2024). [in Ukrainian].